

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Сергій Бабій
(Київ)

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ БАГАТОЗНАЧНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ

Стаття присвячена проблемі дослідження комунікативно-прагматичному аспекту багатозначності висловлювання, вивченню факторів створення багатозначності висловлювання, опису багатозначних висловлювань на основі їх комунікативно-прагматичних функцій.

Ключові слова: багатозначні висловлювання, комунікативно-прагматична функція, комунікативно-прагматичний аспект

Статья посвящена проблеме исследования коммуникативно-прагматического аспекта многозначности выражения, изучению факторов создания многозначности выражения, и их описания на основе их коммуникативно-прагматических функций.

Ключевые слова: многозначные выражения, коммуникативно-прагматическая функция, коммуникативно-прагматический аспект

The problem of polysemy of linguistic units as a complex and multi-aspectual phenomenon has always attracted the attention of many linguists. It has been successfully solved on the lexical level by different scholars. The syntactic structure has been in the focus of linguistic research of home and foreign researchers. Despite numerous publications on the subject, the problem of communicative and pragmatic potential of utterances description in the English mass media has not been sufficiently elucidated in the linguistic literature insofar.

The article dwells on the peculiarities of communicative and pragmatic potential manifestation of polysemantic utterances in English mass media. This implies the realization of some tasks, the most important of them are as follows: characterizing an utterance as a polysemantic space with numerous meanings (senses); establishing the analysis units and interpreting the polysemy of utterances; describing the factors determining polysemy of utterances. It has been concluded as a result of the research performed that pragmatic conditions of realization of a communicative situation are closely associated with the communicative intentions of a speaker, his/her role in a communication act taking into account the factor of an addresser and addressee, emotional state and the event involved. The speaker is a creator of an utterance and his communicative intentions predetermine the aspect choice while presenting the utterance. The conditions under which the communication takes place create

the object and action background. However, general social, political, historical and cultural situation is of paramount importance for an utterance generation.

Keywords: *polysemous utterances, communicative and pragmatic function, communicative and pragmatic aspect*

Проблема багатозначності мовних одиниць, як складне, багатопланове явища, постійно привертала велику увагу лінгвістів. На рівні лексики вона успішно знаходить своє вирішення у дослідженнях таких вчених, як S. Ullmann, Ю.Д. Апресян, Ю.С. Маслов, В.Г. Гак, Д.Н. Шмельов, J. Lyons, М.В. Нікітін, Л.В. Малаховський. На рівні синтаксису – Ю.Д. Апресян, Н. П. Колесніков, Б.С. Мучник, У. Чейф, Н.Л. Мишкіна та ін..

Синтаксична структура досліджується в межах структурної (Н.Д. Арутюнова, Л.С. Бархударов, А.В. Бондарко, Дж. Катц, І.А. Назарова, Ю.А. Найда, А. А. Уфімцева, Н.М. Хомський, У. Чейф та ін.) і когнітивної (G. Lakoff, R. Jackendoff, J. Taylor, О.С. Кубрякова, М. Мінску, Ч. Філмор та ін.) лінгвістики.

Попри значну кількість фундаментальних досліджень у цій області, проблема опису комунікативно–прагматичного потенціалу багатозначного висловлювання залишається недостатньо вивченою.

Метою даного дослідження є виявлення комунікативно–прагматичного потенціалу багатозначного висловлювання в англомовних засобах масової інформації. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію наступних **завдань**:

- охарактеризувати висловлювання як полісемантичний простір з безліччю можливих значень (смислів);
- визначити одиниці аналізу й інтерпретації багатозначності висловлювання;
- описати фактори створення багатозначності.

Прагматичний підхід до опису мовних явищ з'явився наприкінці 60–х років ХХ століття і сьогодні ще перебуває на стадії становлення (Н.Ф. Алефіренко, Н.Д. Арутюнова, О.С. Ахманова, А.П. Мартинюк, О.А. Селіванова, Н.Б. Шведова, Ю.О. Юлуктенко та ін.). Прагматика (з грецької *prognatos* – праця) – галузь науки, що вивчає функціонування мовних знаків у мовленні. У межах даного підходу будь–який текст – це одиниця комунікації, що завжди має певну мету, тобто несе прагматичне навантаження, за відсутності якого ця одиниця втрачає властивості та статус комунікативної. Тому комунікативно–прагматична інтерпретація

багатозначного висловлювання пов'язана з дослідженням комунікативно–прагматичного змісту висловлювань в рамках прагматичної ситуації. Їхнє вивчення ґрунтується насамперед на виведенні непрямих і прихованих смислів із прямого значення висловлювання з урахуванням типу глибинної структури, контексту, прагматичної ситуації, пресуппозиції, підтексту і наміру (інтенції) мовця, тому що смисл може представляти собою щось набагато більше, ніж буквальне значення речення, може відхилитися від буквального значення і навіть бути протилежним йому.

Комунікативні завдання мовця – вплинути на адресата й викликати відповідні до задуму зміни у світі адресата – досить різні, тактика впливу на адресата залежить від завдання, пов'язана з індивідуальними особливостями як адресанта, так і адресата, і зумовлює вибір лінгвістичних засобів, впливає на форму вираження думки (експліцитну чи імпліцитну).

Сама можливість аналізу й інтерпретації комунікативно–прагматичного аспекту речення–висловлювання визначається й тим, що знаки не просто несуть певну інформацію. Вони являють інструмент впливу на співрозмовника. За допомогою знаків створюється враження, апелюється до почуттів, бажань, інтересів.

Згідно з поглядами мовознавця В.В. Виноградова, «речення виражає не тільки повідомлення про дійсність, а і відношення того, хто говорить» [3, с. 254]. Це свідчить про те, що автор розрізняв, з одного боку, референтну сторону речення, що передає певне становище речей, й, з іншого боку, модальну (модусну) сторону речення, позицію мовця щодо висловлюваного.

Висловлювання як компонент мовного повідомлення може мати як експліцитну, так і імпліцитну оцінку. Оцінка, згідно з поглядами І.М. Кобозева, «це свідомо діяльність, яка несе позитивну чи негативну позицію того, хто оцінює, по відношенню до того, що оцінюється» [6, с. 236].

Необхідність урахування оцінного плану висловлювання при інтерпретації комунікативно–прагматичного аспекту обумовлена тим, що як указує зокрема Ч. Стівенсон, оцінка призначена для впливу на адресата. Вона має на меті викликати у адресата певний психологічний стан, тобто відображає власне не семантичний, а прагматичний аспект знакової ситуації [7, с. 153].

Комунікативно–прагматичний підхід до опису речення дозволить не тільки обґрунтувати думку про те, що в змісті речення

поєднано значення двох абсолютно різних позицій – об'єктного і суб'єктного, але й розпочати пошуки експлікації прагматичного аспекту в лінгвістичному описі мови і її одиниць. В результаті було встановлено, що багатоаспектність мовного акту знаходить висвітлення у висловлюванні й може бути причиною його неоднозначності [5, с. 78]. Таке положення речей навело вчених на думку про необхідність опису ілокутивної функції висловлювання, яку Дж. Серль представляє у вигляді набору ознак, виділяючи при цьому ряд семантичних компонентів – складових ілокутивної функції [11, р. 70].

Визначені Дж. Серлем складові ілокутивної функції часто беруться за основу при виділенні типів інформації, що складають прагматичний компонент плану змісту речення. Так, І.М. Кобозева виділяє наступні типи інформації в складі прагматичного (ілокутивного) компоненту семантики речення– висловлювання:

- мета мовного акту;
- психологічний стан мовця (ментальне, вольове, емоційне);
- співвідношення соціальних статусів мовця й реципієнта;
- зв'язок висловлювання з інтересами мовця;
- зв'язок висловлювання з текстом;
- зв'язок висловлювання з діяльністю в рамках певних соціальних інститутів (наприклад, парламент, суд, церква тощо);
- стиль здійснення мовного акту [6, с. 263].

Багато вчених вважають комунікативно значимими відносини між учасниками спілкування. Ефективність комунікації найчастіше визначається саме тим, наскільки відбувся такий вплив, а це означає і можливість зміни самого типу відносин, що склалися між учасниками комунікації.

Комунікативне спілкування як обмін інформацією можливе лише за умови, якщо партнери мають єдину або подібну систему кодування і декодування, тобто «говорять однією мовою». Обмін інформацією можливий лише за умови інтерсуб'єктних знаків, тобто якщо знаки й закріплені за ними значення відомі всім учасникам спілкування і забезпечують тим самим можливість взаєморозуміння. Для опису такої ситуації використовується термін «тезаурус», що позначає загальну систему значень, які приймають усі члени групи. Але справа ускладнюється ще й тим, що, навіть знаючи значення слів, люди можуть розуміти їх по-різному через свої вікові, політичні, професійні та інші відмінності. Тому суб'єкти спілкування повинні володіти не тільки ідентичними

лексичними і синтаксичними системами, а й однаковим розумінням ситуацій спілкування, тобто включати комунікацію в деяку загальну систему діяльності.

В умовах людської комунікації можуть виникати специфічні комунікативні бар'єри. Вони мають соціальний або психологічний характер. Це може бути не тільки відсутність загальної мови і загального розуміння ситуації, а й соціальні, політичні, релігійні й інші відмінності, що можуть породжувати зовсім різну інтерпретацію тих самих подій, а також різний світогляд, світорозуміння. Такі бар'єри породжені об'єктивними соціальними причинами, належністю партнерів по комунікації до різних соціальних груп, а при їх проявленні особливо чітко виступає включеність спілкування в більш широкий контекст суспільних відносин. Однак процес комунікації може здійснюватися і при цих бар'єрах, хоча вся ситуація комунікації при цьому значно ускладнюється.

Комунікативні бар'єри можуть мати й інший, суто психологічний характер. Вони можуть виникати або з індивідуально-психологічних особливостей партнерів (наприклад, надмірної сором'язливості, скритності, некомунікабельності та ін.) або через сформовані між партнерами неприязні стосунки. У цьому випадку особливо наочно виступає той складний зв'язок, що існує між спілкуванням і ставленням, який відсутній у технічних системах. Комуніканти завжди постають в очах один одного (і у своїх власних очах) як носії соціально значимих властивостей, статусів, ролей, особистісних якостей і як люди, що своїм мовленням намагаються досягнути певної комунікативної мети.

Обставини здійснення комунікації створюють предметно-дійовий фон. Однак суттєвим не конкретний предметно-дійовий фон породження й сприйняття повідомлення, а загальна соціальна, політична й історико-культурна ситуація в момент породження висловлювання.

Розглянемо полісемантичний простір висловлювання на конкретному прикладі *The biggest ghost town in China* (BBC 17 March 2012 Last updated at 11:51 GMT).

Речення-висловлювання «*The biggest ghost town in China*» (дослівно «*Найбільше місто-привид в Кумай*») багатозначне. «*Ghost*» (привид) в даному висловлюванні як функтор симетрії. Значеннева структура мовної одиниці «*ghost*» включає наступні значеннєві компоненти.

У предметно–дійовому плані домінантними є компоненти: а) нове місто Ордос, що стоїть в значній мірі порожнім, б) більшість нових будівель міста порожні або незавершені, в) у багато-квартирних будинках багато непроданих квартир, г) Ордос, місце, яке було названо найбільшим містом–примарою в Китаї, д) яскравий приклад нового китайського феномена, у багатьох містах – непроданих квартир, порожні офісних будівель та магазинів.

У концептуально–інтелектуальному плані домінують наступні компоненти: а) вимушена міграція сільського населення до міста, б) впевненість ріелторів у тому, що вони можуть нажитись на бажаючих оселитися в багатоквартирних будинках, в) увагу влади Пекіну до житлового буму та його наслідків. Ідея «симетрії–асиметрії»: місто існує, але водночас його й нема, так і привид «існує», а насправді його й нема.

Компоненти гедоністичного плану зливаються з компонентами емоційно–оцінного плану, становлячи фон одиниці, її приховані енергетичні випромінювання: енергетичний заряд даної одиниці негативний.

У проаналізованому висловлюванні експліцитно й імпліцитно задано дві значеннєві сфери–світу (місто–примара – експліцитна, привид – імпліцитна).

Вивчення цієї взаємодії дозволяє зробити наступні висновки: скорочення робочих місць у селах призвело до приросту міського населення та зростання житлового будівництва, що стало ідеальним місцем праці для спекуляцій в області нерухомості та збільшенням пустих та недобудованих будівель, які є і водночас не придатні до життя.

Отже, прагматичні умови реалізації комунікативної ситуації пов'язані з комунікативними намірами мовця, роллю, яку він приймає з урахуванням того, кому висловлювання адресоване, тактики впливу на адресата, емоційного стану й причетності до описуваної події. Мовець є творцем повідомлення і від його комунікативних установок залежить вибір аспекту при репрезентації повідомлення. Обставини здійснення комунікації створюють предметно–дійовий фон. Однак суттєвим є загальна соціальна, політична й історико–культурна ситуація в момент породження висловлювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика / Ю.Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 1. – 277 с.

2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 283 с.
3. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 254 с.
4. Гак В.Г. Высказывание и ситуация / В.Г. Гак. – М. : Наука, 1972. – 352 с.
5. Дорошенко А.В. Побудительные речевые акты в косвенных контекстах / А.В. Дорошенко // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. – М. : Наука, 1989. – С. 75–83.
6. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика : Учебное пособие / И.М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 236 с.
7. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения / Ч. Стивенсон // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М., 1985. – С. 149–153.
8. Чейф У. Значение и структура языка / У. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – С. 88–94.
9. Bellert I. On the Logico–Semantic Structure of Utterances / I. Bellert. – Wroclaw : Ossolineum, 1972. – 283 p.
10. Lyons J. Language and Linguistics. An Introduction / J. Lyons. – Cambridge, 1981. – 147 p.
11. Searle J. Speech Acts : An Essay in the Philosophy of Language / J. Searle. – Cambridge, 1976. – 183 p.
12. Ullmann S. The Principles of Semantics / S. Ullmann. – Glasgow–Oxford, 1959. – 348 p.
13. Ullmann S. Words and Their Use / S. Ullmann. – London, 1951. – 119 p.

**Олексій Борисов
(Чернігів)**

ФАЗОВІСТЬ РОЗГОРТАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У БРИТАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ТОК-ШОУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей розгортання діалогічної взаємодії мовців у форматі британського та українського ток-шоу. У роботі виділено фази розвитку ток-шоу, встановлено їх функціональне призначення та специфіка вербального оформлення структурних компонентів соціальної комунікації такого типу.

Ключові слова: діалог, ток-шоу, фаза, масовий адресат, вплив

Статья посвящена исследованию особенностей разворачивания диалогического взаимодействия коммуникантов в формате британского и украинского ток-шоу. Выделены фазы развития ток-шоу, определены их функциональное назначение и специфика вербального оформления структурных компонентов социальной коммуникации такого типа.

Ключевые слова: диалог, ток-шоу, фаза, массовый адресат, влияние